

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 340.12

DOI 10.32755/sjlaw.2020.02.007

Коба О. В.,

кандидат педагогічних наук, заступник начальника кафедри службово-бойового застосування підрозділів Національної гвардії України, Київський факультет Національної академії Національної гвардії України, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-4311-6957;

Коба М. М.,

ад'юнкт, старший викладач кафедри правового забезпечення службово-бойової діяльності, Київський факультет Національної академії Національної гвардії України, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-9407-2838

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ КУРСАНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття присвячена аналізу історії та сучасного стану дослідження теоретико-правовою наукою правової культури, обґрунтуванню необхідності застосування культурологічних принципів у процесі правового виховання та професійної підготовки курсантів Національної гвардії України. Виокремлено складові правової культури курсантів Національної гвардії України та рівні, яких досягає курсант у міру оволодіння юридичними знаннями, вміннями та навичками, а також професійно важливими якостями. Визначено найбільш перспективні напрями майбутніх досліджень.

Ключові слова: *правова культура, курсанти Національної гвардії України, освіта, професійне навчання.*

Постановка проблеми. Перетворення, що відбуваються в українському суспільстві протягом останнього часу в усіх сферах суспільного життя – соціальній, економічній, правовій – спрямовані на зміцнення та розбудову демократичної, соціальної та правової держави. Водночас відбуваються зміни стосовно

реалізації прав і свобод людини, створюються необхідні умови для творчого розвитку особи, забезпечення її гідності і добробуту [1].

Конституція України проголошує пріоритетність правових основ життя, що визначені в її положеннях, нормах, принципах та підкріплюються демократичними засадами і суспільною практикою. На нинішньому етапі державного будівництва великого значення набуває проблема правового виховання населення, адже в більшості громадян рівень правової свідомості та правової культури має бути значно вищим [2].

Поряд з цим накопичений історичний досвід свідчить, що слабка увага до зазначених проблем може негативно відбитися навіть на становищі правового поля та законодавчій базі. Адже без глибокого розуміння соціальної ролі права, суті та змісту правових норм, значення правових відносин неможливе свідоме сприйняття і виконання населенням, державними службовцями вимог правових приписів.

Підвищення морально-гуманістичного потенціалу права, його значення як нормативного вираження соціальної справедливості, міри свободи особистості має сприяти посиленню правового впливу на поведінку шляхом формування уявлень про правомірну і протиправну поведінку, закріплення умов і критеріїв, що характеризують такі уявлення [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сутності правової культури неодноразово перебувала в центрі уваги фахівців у галузі права та інших суспільних наук. Зокрема, її досліджували такі вчені, як В. Д. Бабкін, В. В. Головченко, О. В. Дамаскін, В. К. Забігайло, В. Р. Зюбін, М. І. Козюбра, М. Рабінович, В. Т. Томін, О. В. Шмоткін та ін. Усі дослідники з'ясовували завдання, мету, зміст, принципи, функції, засоби, форми, методи, ефективність правової культури та критерії її виміру. Проте, незважаючи на різносторонні дослідження правової культури, остаточного вирішення зазначена проблема поки що не знайшла. Тому спробуємо викласти свої міркування щодо цього.

Кардинальні зміни в дослідженнях проблем правової культури відбуваються на початку 90-х років, коли Україна прого-

лосила себе незалежною державою. У сучасний період проблеми правової культури населення знайшли висвітлення в працях В. В. Головченка, Г. І. Неліп, М. І. Неліпа, К. М. Левківського, Є. І. Федика та ін., у підручниках з теорії держави і права В. О. Котюка, М. М. Марченка, О. Ф. Скакун та ін. Дослідженню різних аспектів правової культури присвячені також праці педагогів М. Д. Касьяненка, Л. С. Нечипоренка, Я. В. Подоляк, В. Г. Паснюк та ін. З філософського погляду правову культуру розглядали В. С. Каптарь, В. А. Чефранов, М. Й. Штангерт та ін. Окремі науковці Є. І. Камишанченко, В. І. Лозова, І. Ф. Прокопенко розглядають правову культуру як складник економічного, І. Ф. Харламов – морального виховання.

Автори підкреслюють, що нині існують значні резерви для правової підготовки особистості, набуття нею нових правових знань, правових переконань, навичок, умінь, а відповідно підвищення рівня її правової свідомості і правової культури, законотручності, правомірної поведінки та соціально-правової активності. Звертається увага на необхідність дослідження процесу правової культури окремих категорій населення, а саме курсантів Національної гвардії України.

Саме тому вивчення процесів становлення правомірної поведінки майбутніх офіцерів Національної гвардії України, її сутності, мотивів зв'язку з правовим регулюванням суспільних відносин, закономірностями соціалізації особистості, її практичної діяльності є суттєвою особливістю розвитку юридичної науки в сучасних умовах. Вона повинна все більше ставати наукою про соціальну поведінку людини в правовій сфері суспільства.

Проблема вдосконалення наявного нині рівня правової культури суспільства та його окремих категорій є досить актуальною, що потребує наукового опрацювання його загальнотеоретичних засад.

Метою статті є уточнення сутності поняття правової культури, аналіз особливостей формування правової культури курсантів Національної гвардії України у процесі їх професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Правова культура передбачає, з одного боку, необхідність володіння обов'язковим обся-

гом правової інформації, а з іншого – відповідальне ставлення до неї та готовність і вміння здійснювати правове виховання в процесі професійного та особистого спілкування всіх військовослужбовців Національної гвардії України. Механізм правового регулювання складається із системи засобів, кожен з яких має своє призначення для регулювання суспільних відносин [3, с. 24–25].

Освітній процес у закладах вищої освіти проектується з урахуванням культурних функцій освіти. Культурологічний зміст освіти є джерелом становлення особистості майбутнього фахівця, а озброєння правовими знаннями і вироблення відповідної правової поведінки є, таким чином, невідкладним завданням усієї системи освіти і виховання. Із залученням індивіда до системи правового навчання і виховання, що покликана озброїти його необхідними правовими знаннями й соціальними нормами, усвідомленні операції дій перетворюються на внутрішні засоби засвоєння значень. Відкриваються широкі можливості для оволодіння узагальненими значеннями (всезагальними ідеями), тобто поняттями. Таким чином, над чуттєвим рівнем свідомості надбудовується всезагальний рівень [4].

Поняття «правова культура» увійшло в науку на початку ХХ століття. Узагальнюючий аналіз визначень, представлених О. В. Аграновською, В. І. Камінською, М. К. Подберезьким, О. Ф. Скакун, І. Ф. Фарбером та іншими, дозволяє визначити правову культуру, як глибоке знання джерел права, правильне розуміння завдань правового регулювання, позитивне ставлення до права та його застосування в повсякденному житті. На зв'язок між правовою культурою особи та його ставленням до виконання своїх професійних і громадянських обов'язків звертали увагу Х. С. Гуцерієв, І. М. Кейзеров, А. Ф. Нікітін, А. П. Семітко та ін.

Поділяємо думку М. К. Подберезького, який найбільш чітко розкриває поняття правової культури фахівця та представляє його, як порівняно стійке структурне поєднання інтелектуально-вольових і морально-психологічних, інтегрованих між собою, складових, які, злагоджено і гармонійно взаємодіючи, ви-

являються як у концептуальній, професійній діяльності, так і в особистому житті [5].

Під правовою культурою курсанта Національної гвардії України розуміємо інтегративну особистісну якість, що характеризується ціннісним ставленням до права, усвідомленим застосуванням правових знань у професійній діяльності, що ґрунтується на інтелектуальних, моральних, рефлексивних та комунікативних якостях особистості.

Слід зазначити, що основу формування правової культури курсантів Національної гвардії України становлять дисципліни, що вивчаються в процесі навчання в закладах вищої освіти, такі як: теорія держави та права, історія держави та права, конституційне право України та зарубіжних країн, юридична деонтологія, права людини та громадянина, соціогуманітарні основи військово-професійної діяльності, комунікативний аспект діяльності військового командира, правова робота у військових формуваннях тощо. Також важливу роль у процесі формування правової культури майбутніх офіцерів відіграє світоглядне виховання, яке здійснюють військові командири шляхом досконалих, орієнтованих на загальнолюдські цінності, знань, умінь та навичок у межах їх світоглядної компетентності.

В основі правового виховання курсантів Національної гвардії України бачимо культурологічні принципи, тобто такі, які завжди передбачають вияв зусиль розумового, емоційно-чуттєвого характеру. Логіка аналізу процесу формування правової культури особистості курсанта Національної гвардії України потребує розгляду його через професійну діяльність. На наш погляд, правова підготовка в закладах вищої освіти є не окремою частиною цілеспрямованого, спеціального, організованого впливу на курсантів, а інтегрованою складовою частиною всього навчально-виховного процесу, який за своєю суттю має глибоке культурологічне походження.

Взявши за основу праці В. О. Безбородого, М. К. Подберезького, О. Ф. Скакун, можна виокремити такі складові правової культури особистості курсантів Національної гвардії України:

- правосвідомість і правове мислення;
- правомірна поведінка;

– результати правомірної поведінки і правового мислення [5].

У процесі правової підготовки курсантів Національної гвардії України, спираючись на праці Є. І. Федик, доцільно виділити рівні, яких досягає курсант в міру оволодіння юридичними знаннями, вміннями та навичками, а також професійно важливими якостями:

1. Правове знання – представляється, як запам'ятовування і відтворення інформації, що містить термінологію, факти, класифікації, методологію, теорії, закони і принципи.

2. Розуміння – розглядається, як правові знання курсантів, які дозволяють їм вступати в професійні контакти і користуватися наявною інформацією.

3. Застосування – визначає вміння курсантів самостійно застосовувати правила, методи, закони і принципи правових норм.

4. Аналіз – представляється, як уміння розбивати правову інформацію на фоні основної діяльності на частини і розуміти взаємозв'язок між ними.

5. Синтез – позначає вміння майбутнього офіцера об'єднувати правову інформацію, комбінувати її елементи, щоб отримати та ухвалити правильне рішення.

6. Оцінка – дозволяє майбутньому офіцеру і виробляти судження про конкретні результати прийнятих ним рішень та здійснених дій [6, с. 266–269].

Правова культура курсантів Національної гвардії України (загальна та спеціально-професійна) сприяє виробленню культурного стилю правомірної поведінки, який формується залежно від [1]:

- ступеня засвоєння і вияву цінностей правової культури;
- специфіки професійної діяльності майбутніх офіцерів Національної гвардії України;
- індивідуальної неповторності творчості кожної особистості.

Визначивши й уточнивши загальні поняття правової культури особистості, як соціального феномена та складовою моделі особистості, вважаємо, що правова культура майбутніх офіцерів Національної гвардії України може бути представлена, як компонент тезауруса професійного інтелекту фахівця, що міс-

тять юридичні знання вміння та навички, а також професійно важливі якості, дозволяють ухвалювати і реалізовувати рішення в очікуваних умовах та екстремальних ситуаціях.

На основі узагальнення наукових досліджень виділимо основні компоненти правової культури курсантів Національної гвардії України: когнітивний, діяльнісний та особистісно-рефлексивний [7, с. 13–20].

У когнітивному компоненті представлені знання щодо аспектів права, які відображені в правосвідомості майбутніх офіцерів Національної гвардії України, а також професійне правове мислення, що містить системність, швидкість, логічність, аналітичність.

Діяльнісний компонент представлений навичками і вміннями ухвалення правових рішень на тлі основної діяльності в умовах інформаційного та психологічного перевантаження, дефіциту часу. Вказаний компонент також містить навички та вміння організації правової діяльності майбутніх офіцерів Національної гвардії України, їх етики та культури спілкування, проведення ділових переговорів.

Особистісно-рефлексивний компонент дозволяє розвинути в майбутніх офіцерів професійно важливі якості: особистісні, емоційно-вольові, психофізіологічні. Особливу увагу приділено формуванню мотивації, емоційної стійкості та самоконтролю (рефлексії).

Рефлексія розглядається нами як основне професійне вміння в структурі правової культури курсантів Національної гвардії України під час здійснення правозастосовної діяльності. Вона регулює включення механізмів самооцінки, самоаналізу, саморядування правозастосовним процесом, які допомагають майбутнім офіцерам адекватно осмислити й оцінити цей процес.

Грунтуючись на дослідженнях у сфері культурологічного підходу [3], доцільно виділити такі функції правової культури курсантів Національної гвардії України, як:

Пізнавальна функція – спрямована на поглиблення правових знань, навичок і вмінь майбутнього офіцера, розвиток його правосвідомості та правового мислення.

Адаптивна функція – виражається в соціально-правовій активності особистості майбутнього офіцера та його пристосуванні до умов середовища (правова соціалізація особистості).

Регулятивна функція правової культури дозволяє майбутнім офіцерам Національної гвардії України співвідносити громадські та особисті інтереси, реалізуючи їх у рамках правового закону.

Комунікативна функція забезпечує спілкування курсантів Національної гвардії України в середовищі цього виду військового формування.

Висновки. У нашому розумінні формування правової культури курсантів Національної гвардії України має бути побудовано так, щоб здобуті в процесі здобуття вищої освіти правові знання, вміння та навички, а також професійно важливі якості ставали об'єктом ціннісної орієнтації особистості майбутніх офіцерів цього військового формування. Найбільш перспективними напрямками майбутніх досліджень цієї проблематики є розроблення комплексу заходів щодо підвищення рівня правової культури майбутніх офіцерів Національної гвардії України, а також зміцнення їх морально-етичних принципів як явища, яке має бути віднесеним до категорії найважливіших напрямів діяльності вищої школи.

Список використаних джерел

1. Легуша С. М. Сутність, функції і механізм правового виховання курсантів вищих навчальних закладів МВС України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 17 с.
2. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
3. Голосніченко І. П. Правосвідомість і права культура у розбудові Української держави. *Право України*. 2005. №4. С. 24–25.
4. Костенко О. М. Що є право? Про основи «натуралістичної» юриспруденції у світлі соціального натуралізму. Соціальна мережа науковців. URL: <https://www.science-community.org/ru/node/1390>.
5. Подберезський М. К. Права культура майбутнього вчителя. Харків: Основа, 1997. 220 с.
6. Федик Є. І. Права культура та її різновиди (загальнотеоретична характеристика). *Права та культура: теорія і практика*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. Ю. Шемчушенка, В. Кампо,

М. Поплавського (м. Київ, 15–16 травня 1997 р.). Київ: Леся, 1997. С. 266–269.

7. Омельчук І. А. Особливості оціночного компонента правосвідомості молоді. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. Хмельницький, 2003. № 2 (6). С. 13–20.

Koba O., Koba M.

FORMATION OF LEGAL CULTURE OF CADETS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE IN PROFESSIONAL TRAINING PROCESS

The article reveals the main provisions of the legal culture of cadets of the National Guard of Ukraine in the process of professional training, in the context of defining its essence, functions and mechanism. The content of legal culture is analyzed considering the fact that the changes take place in the system of vocational education, public relations, and personal consciousness.

The concept of the legal culture of cadets of the National Guard of Ukraine, we understand as the integrative personal quality, characterized by a valued attitude to law, conscious application of legal knowledge in professional activities based on intellectual, moral, reflective and communicative qualities of an individual.

Peculiarities of professional activity of military personnel of the National Guard of Ukraine strengthen the requirements to the legal culture of future officers, who must be able to determine their worldview priorities and to be responsible for their behavior.

The formation of the legal culture of future officers directly depends on the level and quality of their professional training in higher educational institution. An important role in the formation of the legal culture of future officers of the National Guard of Ukraine is played by worldview education, carried out by military commanders through perfect, focused on universal values, knowledge, skills and abilities within their worldview competence.

The professional training of cadets of the National Guard of Ukraine in a higher educational institution should be based on the norms of morality, ethics, religion, corporate norms and traditions, which also form the legal basis of their professional activity.

The presence of a high level of legal culture of the future officers of the National Guard of Ukraine after graduating from higher educational institution is a mandatory condition for the quality performance of their professional responsibilities.

Considering the current needs for training military personnel in the structure of the National Guard of Ukraine as high-level professionals, with the appropriate level of legal awareness and legal professional culture, it is necessary to clarify the concept, essence, content, functions and forms of legal education of cadets of the National Guard of Ukraine as the basics of their future professional activity.

Key words: legal culture, cadets of the National Guard of Ukraine, education, vocational training.

References

1. Lehusa, S. M. (2002), The essence, functions and mechanism of legal education of cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: avtoref. dys. ... kand. yur. nauk, Kyiv.
2. Constitution of Ukraine: dated September 1, 2016: correspond to the official website (2016), Pravo, Kharkiv.
3. Holosnichenko, I. P. (2005), "Legal awareness and legal culture in the development of the Ukrainian state", *Law of Ukraine*, № 4, pp. 24–25.
4. Kostenko, O. M. (2010), "What is Law? On the foundations of "naturalistic" jurisprudence in the light of social naturalism", available at: www.science-community.org/ru/node/1390 (accessed 22 June 2020).
5. Podberezkyi, M. K. (1997), Legal culture of the future teacher, Osnova, Kharkiv.
6. Fedik, E. I. (1997), "Legal culture and its varieties (general theoretical characteristics)", *Law and culture: theory and practice: materials of International scientific and practical conference*, in Shemchushenko, Yu., Kampo, V., Poplavskyi, M. (Ed.), Kyiv, pp. 266–269.
7. Omelchuk, I. A. (2003), "Features of the evaluative component of youth legal awareness", *Bulletin of the Khmelnytsky University of Management and Law*, № 2 (6), pp. 13–20.